

AUGUSTA CIESZKOWSKIEGO ZWIĄZKI Z LEŚNICTWEM

Władysław Chałupka

WSTĘP

Powstały w 1866 roku Wydział Leśny Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim zrzeszał nie tylko polskich leśników, ale również Polaków, właścicieli majątków ziemskich i lasów. Były to osoby rozumiejące konieczność zmian dotychczasowych sposobów prowadzenia gospodarstwa leśnego i chętnie wdrażające nowoczesne metody zarządzania, hodowli i użytkowania lasu.

Do tej grupy ziemian należał także August hr. Cieszkowski (1814–1894), właściciel podpoznańskiej Wierzenicy (ryc. 1). Zapisał się on w historii przede wszystkim jako najwybitniejszy polski filozof XIX wieku i jeden z największych w Europie. Charakterystycznym dla niego obszarem rozważań stała się tzw. filozofia czynu (KUNDZEWICZ 2014, GORYŃSKA-BITTNER 2019, SAJDEK 2019). Takie praktyczne podejście do filozofii wiązało się u Cieszkowskiego ściśle z jego równoległymi zainteresowaniami ekonomicznymi, fascynacją postępem technicznym, a także modernizacją przemysłu i rolnictwa (HELLWIG 1984). Poza pierwszoplanową filozofią, z wielką kompetencją i rzeczowością poruszał się też w szerokim zakresie takich dyscyplin naukowych, jak ekonomia, historia, socjologia, pedagogika, literaturoznawstwo oraz rolnictwo i leśnictwo z handlem drewnem. Ze względu na swoje wybitne osiągnięcia naukowe w tak rozlicznych dziedzinach August Cieszkowski zaliczany był przed II wojną światową do kilkusobowego grona najwybitniejszych polskich uczonych na równi z Janem Długoszem,

Mikołajem Kopernikiem, Stanisławem Staszicem, Janem Śniadeckim, Marią Skłodowską-Curie i Marianem Smoluchowskim (KUNDZEWICZ 2014).

W 2019 roku ukazały się drukiem materiały konferencji poświęconej Augustowi Cieszkowskiemu, a zorganizowanej z inicjatywy Instytutu Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Poznaniu, Muzeum Narodowego Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie oraz Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy (SZAJDĄK, SZCZEPAŃSKI 2019). Autorzy bardzo interesujących dziesięciu rozdziałów tej publikacji omówili liczne ważne aspekty działalności Cieszkowskiego.

Niniejszy artykuł jest pewnego rodzaju dopowiedzeniem do materiałów wspomnianej wyżej konferencji i prezentuje poglądy i przemyślenia Cieszkowskiego w obszarze ekonomiki leśnictwa, a ściślej handlu drewnem oraz relacji między leśnictwem państwowym a prywatnym. Omówiono też praktyczne zainteresowania właściciela Wierzenicy, związane z prowadzeniem gospodarstwa leśnego we własnych dobrach oraz współpracę z Wydziałem Leśnym Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim.

LASY PAŃSTWOWE A LASY PRYWATNE W UJĘCIU AUGUSTA CIESZKOWSKIEGO

Ekonomiczne i finansowe zainteresowania Augusta Cieszkowskiego zaowocowały kilkoma publikacjami, a wśród nich rozprawą pt. *Du crédit et de la circulation* (CIESZKOWSKI 1839) (ryc. 2). Trzecie wydanie dzieła z 1884 roku zostało przetłumaczone przez syna autora na język polski i wydane w Poznaniu (CIESZKOWSKI 1911) (ryc. 3). W rozprawie tej Cieszkowski zajął się m.in. współzależnością między lasami skarbowymi (państwowymi) a prywatnymi. Za słuszne uznawał istnienie zarówno pierwszych, jak i drugich. Uważał, że „... gdyby lasy... wyłącznie były pozostawione gospodarstwu prywatnemu, ... kraj byłby narażony na utratę lasów”. Z drugiej zaś strony podkreślał, że „trzeba, w interesie społecznym, aby Państwo eksploatowało i posiadało... lasy skarbowe, aby mózdz zbaWienną robić konkurencję, czy to nadużyciom, czy niedomaganiom eksploatacy prywatnej”.

W innym miejscu przestrzegał: „W eksploatacy lasów n.p. (nie wchodząc w kwestię urządzania ich, do której niebawem wrócimy) osobnik pozostawiony wpływom interesu prywatnego, a kierujący się przynętą największego zysku chwilowego, mógłby zbyt być skłonny do lekceważenia interesu przyszłych pokoleń, albo całego narodu, poświęcając wzgląd na konieczną potrzebę przyszłości, natychmiastowej korzyści”. Dostrzegał także Cieszkowski, że „do urządzania leśnego interes prywatny... mało czuje pociągu, co do poważnych zaliczek. Ofiary zbyt są natychmiastowe, a zyski zbyt oddalone” (CIESZKOWSKI 1911).

Mimo tych ujemnych stron leśnictwa prywatnego Cieszkowski uważał, że stosunek państwa do niego nie może polegać jedynie na wprowadzaniu restrykcji i nakazów ograniczających użytkowanie lasów prywatnych. Rolę państwa w gospodarstwie leśnym widział on bowiem jako swego rodzaju bufor – z jednej strony ograniczający niekorzystne skutki rabunkowej gospodarki prywatnej

lub im zapobiegający, z drugiej zaś wspomagający ją poprzez system wsparcia i zachęt, obejmujący m.in. premiowanie przez państwo zadrzewień oraz dostarczanie nasion i sadzonek przez lasy państwowe, nawet za darmo „ze względu na użyteczność publiczną”. Państwo powinno także pomagać prywatnym właścicielom w poszukiwaniu rynków zbytu oraz ułatwianiu zbytu drewna poprzez budowę dróg dojazdowych do lasów czy regulację rzek dla ułatwienia spławu drewna. Można powiedzieć, że w zakresie gospodarstwa leśnego Cieszkowski był zwolennikiem swego rodzaju partnerstwa publiczno-prywatnego, uważając, że „las państwowy stanowi więc ochronę pozytywną i istotnie opatrnościową dla interesów ogółu, na wypadek, gdyby interes prywatny miał im rzeczywiście szkodzić” (CIESZKOWSKI 1911).

POGLĄDY AUGUSTA CIESZKOWSKIEGO NA HANDEL DREWNEM

Kolejną ekonomiczną pozycją w dorobku Augusta Cieszkowskiego stała się publikacja o stanie finansów angielskich (CIESZKOWSKI 1842). W rozprawie tej poddał ten temat szczegółowej i kompetentnej analizie, dotykając też kwestii handlu drewnem oraz jakości drewna importowanego spoza Europy. Podkreślając konkurencję między drewnem sprowadzanym z Kanady i innych kolonii brytyjskich a drewnem z Europy, szczególnie z rejonu bałtyckiego, pisał (CIESZKOWSKI 1842):

Jak ogromna jest różnica jakości drzewa kolonialnego, a mianowicie kanadyjskiego, od drzewa pochodzącego z portów Morza Bałtyckiego, dowodzą jednomyślne zeznania świadków przed Kommissją śledczą, wyznaczoną r. 1835 przez Parlament angielski dla oceny skutków istniejącego w Anglii cła na drzewo budowlane. Drzewo kolonialne jest miękkie, nietrwałe podpadające nader łatwo suchej zgniliznie, a w budowie domów użyte, ledwo lat 20 wytrzymuje, gdy tymczasem domy wiejskie z bałtyckiego drzewa stawiane, po 100 do 150 lat w dobrym stanie trwają. Do budowy okrętów drzewo kolonialne, wyjąwszy pochodzące z Sierra Leone, jest prawie zupełnie niezdatne i wiele okrętów tem drzewem zbudowanych, w szóstym roku już gnić zaczyna, co staje się przyczyną licznych strat na morzu.

Analizując stan angielskiego rynku drzewnego, dostrzegł Cieszkowski szansę dla drewna krajowego, czyli z obszaru Królestwa Polskiego, gdzie wówczas zamieszkiwał (CIESZKOWSKI 1843).

W kolejnej swej rozprawie ekonomicznej zajął się więc tematem organizacji handlu drewnem w Królestwie Polskim. We wstępie zasygnalizował podstawowe braki w tej dziedzinie, pisząc (CIESZKOWSKI 1843):

Po zbożu drzewo jest najważniejszym i najobfitszym płodem naszej ziemi. Budulec nasz równie jak pszenica do najlepszych na całym globie jest policzony. Obszary lasów, pomimo ich dotychczasowego marnotrawstwa, napotykają się jeszcze prawie we wszystkich okolicach naszego kraju, a przecież handel drzewem, mogący być jednym

z najkorzystniejszych źródeł bogactwa krajowego, dotąd pozostał jeszcze w kolebce. Zkąd to pochodzić może? Z czterech następujących przyczyn:

- 1) Z braku pewnego i stałego odbytu.
- 2) Z braku dostatecznych komunikacji wodnych.
- 3) Z braku umiejętności i sposobności handlu drzewem.
- 4) Z braku kapitałów.

Omawiając poszczególne punkty, próbował Cieszkowski wskazać na sposoby poprawy sytuacji. Widział możliwość zbytu dobrego jakościowo drewna – jak je nazywał – bałtyckiego, które na rynkach francuskich i angielskich mogłoby jego zdaniem skutecznie konkurować z drewnem norweskim. Pisał z optymizmem:

Konkurencji zaś niczyjej na żadnych targach lękać się nie powinniśmy, byleśmy u siebie, i że tak powiem z domu, przedsięwzięli stosowne środki do jej wytrzymania. Tylko trochę podniety, trochę materyjalnej pomocy i uorganizowania, a drzewo nasze zajmie w portach europejskich przynależne mu miejsce. Kilka lat nie minie, a nie będziemy się skarżyli na brak odbytu – oby tylko zagraniczni na brak dobrej dostawy skarżyć się nie mogli, oraz oby ożywione stosunki handlowe warunków roztropnego i wyrozumowanego gospodarstwa leśnego wewnątrz kraju nie nadwerężyły.

Przeszkodą w usprawnieniu handlu drewnem były utrudnienia w spławie drewna, spowodowane naturalnym i nieuregulowanym biegiem większości naszych rzek krajowych. Podkreślał więc Cieszkowski konieczność regulacji wielu odcinków rzek, co umożliwiłoby również dotarcie do nowych obszarów leśnych dotychczas niedostępnych. Zdaniem Cieszkowskiego brak umiejętności w handlu drewnem i niedostateczny jego rozwój wynikał przede wszystkim z faktu traktowania lasu jako kapitału martwego, tzn. takiego, który „ledwo raz na trzy lub cztery pokolenia jako tako opłaci się właścicielowi”. W związku z tym apelował do istniejącego wówczas Banku Polskiego o włączenie się w proces uruchomienia kapitału leśnego, dając ku temu konkretne i szczegółowe wskazówki (CIESZKOWSKI 1843).

Dla zwiększenia dochodów zachęcał także właścicieli lasów do zatrudniania fachowców, tzw. brakarzy, którzy potrafiliby oszacować ilość i wartość różnych sortymentów drewna oraz innych produktów możliwych do wytworzenia w lesie, takich jak węgiel drzewny, smoła czy klepki gontowe. Przestrzegał natomiast przed sprzedawaniem lasu „na pniu” spekulantom, „których interessem jest deprecjować drzewostan naszych lasów” (CIESZKOWSKI 1843).

Lektura rozprawy o handlu drewnem, sposobach jego ulepszenia i wadze jego prawidłowej organizacji budzi uznanie dla wiedzy i pomysłów Cieszkowskiego w tej materii. Szczególną uwagę zwraca usilne akcentowanie ścisłej zależności rozwoju i unowocześnienia gospodarstwa leśnego od prawidłowej organizacji handlu drewnem.

WSPÓŁPRACA AUGUSTA CIESZKOWSKIEGO Z WYDZIAŁEM LEŚNYM CENTRALNEGO TOWARZYSTWA GOSPODARCZEGO

Początki polskiego doświadczalnictwa leśnego w Wielkim Księstwie Poznańskim

Wielu XIX-wiecznych leśników polskich w Wielkim Księstwie Poznańskim próbowało eksperymentować w zarządzanych przez siebie lasach polskich ziemian, głównie w zakresie hodowli lasu. Po powstaniu w 1866 roku Wydziału Leśnego Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Wielkim Księstwie Poznańskim nastąpiła pewna koordynacja tych indywidualnych działań. Podczas spotkania sekcji południowej Wydziału Leśnego CTG w Śremie 8 lipca 1868 roku sformułowano w trakcie dyskusji zasady prowadzenia doświadczeń nad siewem i sadzeniem sosny. Te ogólne wytyczne metodyczne miały zapewnić porównywalność wyników osiąganych przez nadleśniczych, zakładających uprawy doświadczalne w różnych warunkach siedliskowych. Warto je przytoczyć, bowiem są one świadectwem metodycznych pierwocin oryginalnych badań naukowych podejmowanych przez polskich leśników (HAYDES 1868):

1. Wszelkie doświadczenia tak z siewem, jako i sadzeniem sośniny odbywać się winny na kawałkach ziemi, reprezentujących najrozmaitsze klasy; ziemia jednakże na jednym i tym samym kawałku równe powinna mieć własności chemiczne i fizyczne.
2. Naznaczyć potrzeba ogólny stan powietrza od tygodnia do tygodnia.
3. Wysiewać i wysadzać równe ilości.
4. Zapisywać troskliwie ilość wschodzących ziarn i wysychających wysadków, z oznaczeniem czasu i okoliczności temuż towarzyszących.

August Cieszkowski i sprawa leśnej stacji doświadczalnej

W 1875 roku członkowie Wydziału Leśnego CTG podjęli temat doświadczalnictwa leśnego w znacznie szerszym aspekcie. Na posiedzeniu Wydziału w Poznaniu 24 lutego tegoż roku Józef Łukomski, nadleśniczy w dominium Ernesta Swinarskiego w Kruszwie, omówił szczegółowo działalność niemieckich leśnych stacji doświadczalnych, a Józef Rivoli, nadleśniczy w dobrach kórnickich Jana Działyńskiego, tak uzasadniał konieczność prowadzenia własnych badań leśnych:

Nie będziemy mieli jednak prędkiej naszego leśnictwa, póki nie będziemy mieli do dyspozycji tak ważnych do wydoskonalenia nauki leśnictwa polskiego, stacyi doświadczalnych. [...] Wtenczas nie będziemy się potrzebowali posiłkować doświadczeniami bardzo często dla naszych stosunków nieprzydatnymi i fałszywymi, które jednak z braku własnych, dzisiaj na naszej ziemi zastosować jesteśmy zmuszeni (WEWIEROWSKI 1875).

August Cieszkowski, posiadacz lasów o powierzchni 380 ha (KUNDZEWICZ 2014), jako członek Centralnego Towarzystwa Gospodarczego i Wydziału Leśnego należał do grupy właścicieli ziemskich zainteresowanych rozwojem nowoczesnego gospodarstwa leśnego i uczestniczył w tych dyskusjach. Kiedy na posiedzeniu Wydziału Leśnego w Poznaniu 26 lutego 1877 roku wrócił na wokandę temat stacji doświadczalnej, Józef Rivoli poinformował zebranych, że właściciel Wierzenicy zgodził się udostępnić część swego lasu na powierzchnie doświadczalne, zobowiązując się także zapewnić osobny budynek mieszkalny dla „dyrygenta stacyi” (ryc. 4). Wydział przyjął tę propozycję z wdzięcznością i „ma zamiar zrobić z niej pełny użytek, skoro tylko znajdą się fundusze zapewniające dostateczne utrzymanie kierownikowi podobnej stacyi” (RIVOLI 1877).

Przez kolejny rok sprawa stacji nie posunęła się jednak naprzód. Powrócono do niej na zebraniu Wydziału Leśnego 8 marca 1878 roku, kiedy to Józef Rivoli podał wydziałowi „do zastanowienia się, czy, nie mając na teraz widoków urzeczywistnienia tej kwestii, dalej się takową zajmować”. Członkowie Wydziału, doceniając ważność i doniosłość tematu, postanowili jednak, „dalej się tym projektem zajmować i upoważnili swego delegata p. Rivolego do poruszenia tej sprawy w Zarządzie (CTG – przyp. W.Ch). Zarazem aby wygotował kosztorys utrzymania kierownika stacyi, by w razie widoków uzyskania zkądkolwiek na to funduszy, także kosztorys gotowy mógł przedłożyć”.

Obecny na zebraniu Wydziału August Cieszkowski również uznał „potrzebę założenia w Poznańskim stacyi doświadczalnej leśnej” i ponowił ofertę „ustąpienia pewnej części lasu wierzenickiego na taką stację i dania bezpłatnego mieszkania na kierownika tejże, podnosząc zarazem, że nic tak leśnictwa podnieść nie zdolne, jak dobrze urządzona stacya leśna, któraby się stała praktyczną szkołą dla młodych leśników, gdzieindziej teoretycznie wykształconych” (ŁUKOMSKI 1878).

Już następnego dnia, 9 marca 1878 roku, Józef Łukomski przedstawił powyższe stanowisko w sprawozdaniu Wydziału Leśnego na forum Zarządu CTG (KURNATOWSKI i in. 1878).

Centralne Towarzystwo Gospodarcze wobec leśnej stacji doświadczalnej

Sprawa stacji doświadczalnej nabrała teraz tempa. Na posiedzeniu Zarządu CTG 22 czerwca 1878 roku postanowiono, że „sprawę urządzenia stacyi doświadczalnej weźmie Zarząd pod bliższą rozprawę, w porozumieniu z wnioskodawcą p. J. Rivoli, który ma w sprawie tej wypracować odnośny memoriał”. Realizując postanowienia Wydziału Leśnego z marca 1878 roku, Rivoli uzasadnił potrzebę powstania stacji doświadczalnej w Wierzenicy. Zarząd zgodził się z przedstawionymi argumentami, stwierdzając, że „jeżeli tylko posiadać będzie odpowiednie fundusze, do założenia jej się przychyli” (ANONIM 1878).

Trzy miesiące później na posiedzeniu Zarządu CTG 8 września 1878 roku RIVOLI (1878) przedstawił szczegółowy projekt stacji doświadczalnej. Najważniejszą sprawą było dla niego zapewnienie dostatecznych warunków i funduszy na finansowanie zadań stacji. Przypomniawszy zebrany, że August Cieszkowski

złożył Wydziałowi Leśnemu ofertę przyznania domu mieszkalnego dla kierownika i stróża stacji oraz 25–30 mórg ziemi na pola doświadczalne i ogród. Z kolei Zarząd CTG skłonny był udzielać rocznej dotacji w wysokości 300–400 talarów, tj. 900–1200 marek (RIVOLI 1878).

Tymczasem opracowana przez Rivolego kalkulacja rocznych kosztów utrzymania leśnej stacji doświadczalnej w Wierzenicy opiewała na 3000 marek (1800 marek – pensja kierownika; 600 marek – pensja jego pomocnika; 300 marek – zakup książek, czasopism i narzędzi; 300 marek – koszt prac na polu doświadczalnym). Zdaniem Rivolego konieczny byłby także dodatkowy, jednorazowy wydatek w wysokości 900–1200 marek na założenie szkółek leśnych.

Wobec tego kosztorysu zaproponowana przez Zarząd CTG roczna subwencja na działalność stacji okazała się dalece niewystarczająca. Podjął więc Rivoli próbę wskazania dodatkowych źródeł finansowania stacji, przedstawiając następujące możliwości w tym względzie: zapisy dobroczynne osób skłonnych do ponoszenia wydatków na cele publiczne, choćby niewielką, ale stałą roczną składkę właścicieli lasów na czas pierwszych 10 lat działania stacji oraz nakłonienie towarzystw rolniczych do niewielkiej, stałej subwencji na ten sam okres (RIVOLI 1878).

Kolejna część wystąpienia Rivolego na zebraniu Zarządu CTG 8 września 1878 roku dotyczyła kwestii organizacyjnych. Ukierunkował on działalność stacji, formułując jej trzy podstawowe zadania:

1. Na pierwszym miejscu zbieranie doświadczeń miejscowych, robienie prób ważnych dla teorii i praktyki naszego leśnictwa polskiego, śledzenie postępów leśnictwa zagranicznego i stosowanie jego zdobyczy w gospodarstwie naszych lasów, tudzież przyczynianie się do ogólnego postępu nauki.
2. Kształcenie naszych urzędników leśnych jako borowych i podleśniczych, których w kraju brak jest tak wielki, przez urządzenie kursów praktycznych połączonych z popularnymi wykładami.
3. Hodowanie szkółek leśnych dla użytku obywateli, zawierających przede wszystkim te gatunki drzew, które w kraju naszym zasługują na większe rozpowszechnienie (RIVOLI 1878).

Za prawidłową realizację powyższych zadań odpowiadałby kierownik stacji, który powinien być „doskonale wykształcony w teorii i praktyce leśnictwa a przede wszystkim interesujący się rozwojem tej nauki, uważnie śledzący za jej postępem i obdarzony wewnętrznym popędem do czynienia badań samodzielnych w tej nauce”.

Do tej charakterystyki osobowości kierownika stacji załączony został także interesujący zakres jego obowiązków, a mianowicie:

1. Na początku roku kalendarzowego winien tenże przedłożyć Zarządowi Centralnego Towarzystwa Gospodarczego do zatwierdzenia:
 - a) plan doświadczeń prób i spostrzeżeń w ciągu roku poczynić się mających, z krótkim podaniem motywów;

- b) obliczenie kosztów i wydatków na cel powyższy poświęcić się mających, które jednakże odnośnej pozycji w etacie przekraczać nie powinny;
 - c) spis książek, narzędzi i przyrządów naukowych będących własnością stacyi;
 - d) wykaz przedmiotów w ciągu roku zakupić się mających oraz i cena tychże, która również odnośnej pozycji w etacie przekraczać nie powinna.
2. W końcu roku kalendarzowego winien dyrygent złożyć obszerne sprawozdanie naukowe z poczynionych na stacyi doświadczalnej prób i spostrzeżeń, któreby zostało wydrukowane, bądźto w Ziemianinie, bądź też jako osobna broszura. Do czasopism zagranicznych bądźto francuzkich, bądź też niemieckich, byłoby pożądaną rzeczą przysyłać krótkie streszczenia rezultatów osiągniętych na stacyi wierzenickiej.
 3. Dyrygent stacyi miałby obowiązek na życzenie Zarządu mieć wykład popularny na Walnym Zebraniu Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w Poznaniu o najnowszych postępach w leśnictwie w ciągu roku ubiegłego i jaki wzięła w nich udział stacya wierzenicka.
 4. Również byłoby obowiązkiem dyrygenta hodowanie i utrzymywanie szkółek leśnych i w celu sprzedaży sadzonek na rachunek zakładu.
 5. W miesiącu lutym i marcu każdego roku winien dyrygent stacyi urządzić szereg wykładów dla niższych urzędników leśnych, połączonych z demonstracjami praktycznymi (nad ważniejszymi działami z hodowli, ochrony i użytkowania lasów). Na kursa te mogliby właściciele płacący subwencją dla stacyi, przysyłać bezpłatnie swych borowych nawet już w obowiązkach będących, którzy dostatecznie przysposobieni, powróciliby z końcem marca na swe stanowiska obowiązkowe, ażeby się zająć kulturami leśnymi (RIVOLI 1878).

Zarząd CTG uznał wagę sprawy utworzenia leśnej stacyi doświadczalnej, nie zajął jednak zdecydowanego stanowiska w tej kwestii. Wobec wysokości zaprojektowanych przez Rivolego kosztów jej utrzymania zwrócił uwagę na swoje ograniczenia finansowe oraz na nieukończone jeszcze rozmowy z Augustem Cieszkowskim w sprawie kosztów remontu budynku mieszkalnego, przeznaczonego na mieszkanie dla kierownika stacyi (ANONIM 1879). Podczas posiedzenia Wydziału Leśnego w dniu 3 marca 1879 roku Rivoli poinformował zebranych o niejednoznacznym stanowisku Zarządu CTG w sprawie stacyi (ŁUKOMSKI 1879).

Jak widać z powyższych cytatów, projekt leśnej stacyi doświadczalnej opracowany przez Rivolego miał kompleksowy charakter i świadczył zarówno o wiedzy jego autora, jak i o jego perspektywicznym myśleniu. Zwraca uwagę nacisk na planowanie badań, publikowanie ich wyników także w językach obcych oraz upowszechnianie poprzez wykłady na ogólnych zebraniach Centralnego Towarzystwa Gospodarczego i na specjalistycznych kursach dla personelu leśnego. Jak można zauważyć, powyższe cechy projektu Rivolego nie odbiegają od modelu podstawowych działań współczesnych leśnych instytucji naukowych.

Wierzenickie posiedzenie Wydziału Leśnego CTG

W przeddzień kolejnego walnego zebrania CTG odbyło się w Poznaniu posiedzenie Wydziału Leśnego 9 marca 1881 roku. Na posiedzeniu tym Rivoli poinformował o wciąż trwającym impasie w sprawie utworzenia stacji doświadczalnej w Wierzenicy.

Podczas obrad Kazimierz Wojczyński omówił także sprawę przydatności niektórych niemieckich pługów leśnych i poinformował o ich ulepszeniach, dokonanych przez Józefa Heydesa z Czarniejewa i Maksymiliana Sawińskiego z Łabiszyna. W dyskusji nie udało się jednak ustalić, który z tych ulepszonych pługów jest lepszy. Obecny na posiedzeniu August Cieszkowski przypomniał Wydziałowi o zaplanowanej wcześniej wycieczce do lasów wierzenickich i zaproponował, „aby pługi leśne tak p. Sawińskiego jak i p. Heydesa sprowadzić jednocześnie podczas odbyć się mającej ekskursji leśnej do Wierzenicy i tam odbyć próby orne, ofiarując łaskawie do orki tej potrzebny pociąg, aby zbadawszy każdego pługa leśnego praktyczność, ten lub ów, lub też dogodności obydwóch w nowym pługu połączywszy, takowy do większego rozpowszechnienia fabryce p. Cegielskiego polecić”. Zebrani członkowie Wydziału Leśnego przyjęli z aprobatą tę propozycję i zlecieli Józefowi Rivolemu uzyskanie subwencji Zarządu CTG na pokrycie kosztów sprowadzenia obu pługów do Wierzenicy (ŁUKOMSKI 1881).

Wyjazd do Wierzenicy doszedł do skutku 13 czerwca 1881 roku. Rzęsisty deszcz przerywał kilkakrotnie zwiedzanie szkółek, jednak po południu możliwa była prezentacja pracy wspomnianych pługów leśnych: Alemana, ulepszanego przez Józefa Heydesa oraz Brehmera, z poprawkami konstrukcyjnymi Sawińskiego. Uznano wyższość tego drugiego i postanowiono przekazać go do produkcji w fabryce Hipolita Cegielskiego (ryc. 5, 6).

Po pokazie pługów August Cieszkowski pokazał uczestnikom spotkania budynek, który przeznaczył na siedzibę stacji doświadczalnej, a także tereny pod doświadczenia leśne. Zebrani uznali, że zarówno budynek, jak i miejsce pod doświadczenia „zupełnie odpowiada celowi” (SWINARSKI 1881). Na tej podstawie można sądzić, że mimo upływu kolejnych lat Wydział Leśny wciąż miał nadzieję na dobrą wolę Zarządu Centralnego Towarzystwa Gospodarczego w sprawie utworzenia stacji.

Kres idei leśnej stacji doświadczalnej

Mimo stałej przychylności Augusta Cieszkowskiego nigdy nie doszło, niestety, do powstania leśnej stacji doświadczalnej w Wielkim Księstwie Poznańskim, a powyższa wzmianka z opisu wycieczki do Wierzenicy była ostatnią, która pojawiła się na ten temat.

Jak stwierdzono po latach, sprawa upadła ostatecznie „wskutek niełaskawości jednostki” (PACYŃSKI 1912). Dokumentację projektu niedosłej stacji Józef Rivoli złożył do archiwum Towarzystwa Leśnego w Wielkim Księstwie Poznańskim (taka nazwę przyjął w 1908 roku Wydział Leśny CTG – przyp. W.Ch.) podczas

walnego zebrania w Domu Katolickim w Poznaniu 5 marca 1912 roku, jako świadectwo „o tem, jak daleko myślą sięgano, że chciano leśnictwo nasze, znajdujące się w odmiennych warunkach jak leśnictwo ościenne oprzeć na pewnych podwalinach z konkretnych badań naukowych” (PACYŃSKI 1912). Niewykluczone, że projekt Rivolego zachował się do dzisiaj w jakichś zasobach archiwalnych i kiedyś ujrzy światło dzienne jako cenny dokument historii polskiego leśnictwa.

ZAKOŃCZENIE

Przemyślenia i wskazania Augusta Cieszkowskiego w tak specyficznej tematyce jak leśnictwo i organizacja handlu drewnem, a także w wielu innych dziedzinach, np. rolnictwie, inżynierii czy edukacji, dowodzą jego niezwyklej umiejętności łączenia wysublimowanych przemyśleń filozoficznych z bardzo praktycznymi, wręcz przyziemnymi zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi. We wszystkich tych obszarach swej działalności okazywał się niezwykle kompetentny i rzeczowy. Bp sufragan poznański Edward Likowski w swej mowie pogrzebowej tak scharakteryzował niezwyklej osobowość tego wielkiego Polaka:

Ś.p. August Cieszkowski w tym samym czasie, kiedy rozwiązuje najgłębsze zagadnienia filozoficzne, z równym zapałem poświęca pióro swoje kwestyom społecznym i ekonomicznym. Gdy bowiem przeciw panteistom berlińskim zagłębia się w dochodzeniu istoty i broni osobowości Boga, a zarazem nieśmiertelności duszy ludzkiej, podaje jednocześnie sposoby polepszenia doli robotników na wsi, określa zasady kredytu i obiegu, uczy, jak mają być zakładane ochronki dla małych dzieci, czem tam te dzieci mają być zabawiane, karmione, czego uczone (ANONIM 1895).

Współczesny wybitny polski ekonomista Artur Śliwiński tak pisze o Augustcie Cieszkowskim: „Był, moim zdaniem, najmądrzejszym i najbardziej wpływowym Polakiem czasu zniewolenia Polski... był promotorem przeobrażeń społecznych, religijnych i ekonomicznych, bez których odzyskanie przez Polskę niepodległości byłoby nierealne” (ŚLIWIŃSKI 2019).

PODZIĘKOWANIE

Dziękuję panu prof. dr. hab. Maciejowi Giertychowi za korektę tłumaczenia tekstów na język angielski.

LITERATURA

ANONIM, 1878, *Protokół z posiedzenia Zarządu wspólnie z Delegowanymi Tow. roln. filialnych*, „Ziemiańin”, nr 27, s. 217–218.

- ANONIM, 1879, *Sprawozdanie z czynności Centralnego Towarzystwa Gospodarczego na W. Ks. Poznańskie za r. 1878*, „Ziemianin”, nr 10, s. 77–79.
- ANONIM, 1895, *Pogrzeb ś.p. Augusta hr. Cieszkowskiego*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, nr 21, s. 471–497.
- CIESZKOWSKI A., 1839, *Du crédit et de la circulation*, Treuttel et Wurtz, Libraires – Éditeurs, Paris.
- CIESZKOWSKI A., 1842, *Uwagi nad obecnym stanem finansów angielskich*, Biblioteka Warszawska, t. 2, s. 377–418.
- CIESZKOWSKI A., 1843, *Organizacja handlu drzewem i przemysłu leśnego*, Biblioteka Warszawska, t. 1, s. 112–143.
- CIESZKOWSKI A., 1911, *O kredycie i obiegu*, przełożył syn autora, z trzeciego francuskiego wydania z r. 1884, Czcionkami Drukarni „Pracy”, J. Leitgeber i Sp., Poznań.
- GORYŃSKA-BITTNER B., 2019, *August Cieszkowski – ideolog narodu w czasach niewoli*, [w:] *August Cieszkowski – filozof, polityk, prekursor edukacji rolniczej*, red. L.W. Szajdak, M. Szczepański, Poznań, s. 97–103.
- HAYDES [J.], 1868, *Sprawozdanie z posiedzenia Wydziału Leśnego Połączonych Powiatów Południowych i ekskursji leśnej, odbytej w lasy Kórnickie*, „Ziemianin”, nr 46, s. 361–363.
- HELLWIG J., 1984, *August Cieszkowski (1814–1894) – mecenas nauk i edukacji rolniczej*, [w:] *August Cieszkowski na tle epoki współczesnych mu przemian w rolnictwie*, „Rozprawy Naukowe Akademii Rolniczej w Poznaniu”, z. 141, s. 9–43.
- KUNDZEWICZ Z.W., 2014, *Mędrzec z Wierzenicy. W dwusetną rocznicę urodzin Augusta Cieszkowskiego*, „Nauka”, 3, s. 151–169.
- KURNATOWSKI S., DOBRZYCKI H., SEMPOŁOWSKI A., 1878, *Protokół z Walnego Zebrania Centr. Tow. Gosp. w W. Ks. Poznańskim (Działo się w Poznaniu dnia 9go marca 1878)*, „Ziemianin”, nr 11, s. 83–84.
- ŁUKOMSKI J., 1878, *Referat z posiedzenia Wydziału Leśnego z dnia 8go marca 1878 r.*, „Ziemianin”, nr 14, s. 114.
- ŁUKOMSKI J., 1879, *Referat z posiedzenia Wydziału Leśnego*, „Ziemianin”, nr 11, s. 93–94.
- ŁUKOMSKI [J.], 1881, *Referat z posiedzenia Wydziału Leśnego w Poznaniu*, „Ziemianin”, nr 13, s. 104.
- PACYŃSKI A., 1912, *Sprawozdanie z Walnego Zebrania Towarzystwa Leśnego w W. Ks. Poznańskim odbytego w Poznaniu dnia 5-go marca 1912 r.*, „Przegląd Leśniczy”, nr 2, s. 33–35.
- RIVOLI J., 1877, *Referat z posiedzenia Wydziału Leśnego z dnia 26 lutego 1877 r.*, „Ziemianin”, nr 12, s. 106–107.
- RIVOLI J., 1878, *Projekt stacyi doświadczałnej leśnej*, „Ziemianin”, nr 45, s. 366–367.
- SAJDEK W., 2019, *Antyutopijny charakter filozofii Augusta Cieszkowskiego*, [w:] *August Cieszkowski – filozof, polityk, prekursor edukacji rolniczej*, red. L.W. Szajdak, M. Szczepański, Poznań, s. 11–29.
- SWINARSKI W., 1881, *Referat z odbytej wycieczki Wydziału Leśnego do lasów wierzeńskich*, „Ziemianin”, nr 27, s. 222–223.
- SZAJDAK L.W., SZCZEPAŃSKI M. (red.), 2019, *August Cieszkowski – filozof, polityk, prekursor edukacji rolniczej*, Poznań.

ŚLIWIŃSKI A., 2019, *August Cieszkowski i my* (cz. 1), Biuletyn EEM, nr 4 (<http://www.monitor-ekonomiczny.pl>).

WEWIEROWSKI T., 1875, *Wydział Leśny (Działo się w Poznaniu dnia 24go lutego 1875)*, „Ziemiańin”, nr 13, s. 107–108.

AUGUSTA CIESZKOWSKIEGO ZWIĄZKI Z LEŚNICTWEM

Streszczenie

Leśne i drzewne wątki stanowią tylko niewielki fragment rozległej i wręcz renesansowo wielokierunkowej twórczości Augusta Cieszkowskiego (1814–1894). Trzeba jednak podkreślić ogromną rzeczowość i kompetencje tego wielkiego filozofa i humanisty, z jakimi wypowiadał się na temat ekonomiki leśnej, a szczególnie na temat handlu drewnem i jego wpływu na rozwój gospodarstwa leśnego oraz relacji między leśnictwem państwowym a prywatnym. Cieszkowski doceniał konieczność unowocześnienia polskiego leśnictwa w Wielkim Księstwie Poznańskim. Popierał on starania o utworzenie polskiej leśnej stacji doświadczalnej i ofiarował Wydziałowi Leśnemu Centralnego Towarzystwa Gospodarczego część swoich lasów na ten cel.

Słowa kluczowe: August Cieszkowski, XIX wiek, historia leśnictwa, Wielkie Księstwo Poznańskie, Wierzenica

AUGUST CIESZKOWSKI'S INTERESTS IN FORESTRY

Summary

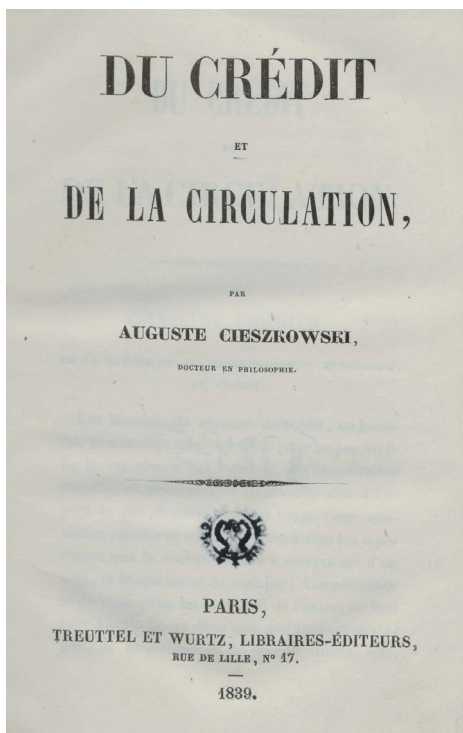
The wood and forest topics are of minor importance in the very wide and multi-subject almost renaissance interests of August Cieszkowski (1814–1894). It is highly impressive how this great and distinguished Polish philosopher and humanist was interested in different branches of economy such as forest and wood industry or structural relationships between state and private forestry. Cieszkowski understood the necessity for modernization of Polish private forestry in the Great Duchy of Poznań and helped efforts of the Forestry Department of Central Economic Society to found a Polish research station offering a part of his forest for that purpose.

Keywords: August Cieszkowski, XIXth century, history of forestry, Grand Duchy of Poznań, Wierzenica

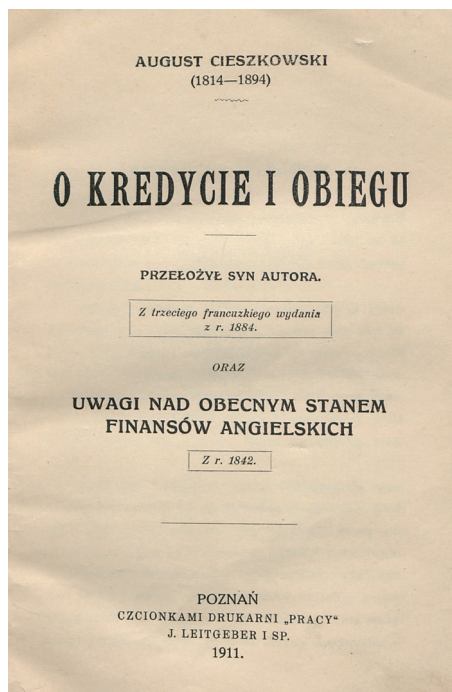
Ryc. 1. Portret Augusta Cieszkowskiego z 1853 roku pędzla G.J. Starcka (<http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion>)

Fig. 1. A 1853 portrait of August Cieszkowski by G.J. Starck (<http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion>)

Ryc. 2. Okładka rozprawy o kredycie wydanej w Paryżu (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication>)

Fig. 2. Cover of a paper on credit issued in Paris (<https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication>)

Ryc. 3. Okładka polskiego tłumaczenia rozprawy o kredycie wydanej w Poznaniu (<https://polona.pl/item/o-kredycie-i-obiagu>)

Fig. 3. Cover of the Polish edition of a paper on credit issued in Poznań (<https://polona.pl/item/o-kredycie-i-obiagu>)

Ryc. 4. Budynek w Wierzenicy, przeznaczony przez Augusta Cieszkowskiego na siedzibę leśnej stacji doświadczalnej (widok współczesny przed renowacją) (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Wierzenica>)

Fig. 4. Building in Wierzenica donated by August Cieszkowski as a seat for the forest research station (before the renovation appearance) (<https://pl.wikipedia.org/wiki/Wierzenica>)

Ryc. 5. Plug leśny skonstruowany przez Maksymiliana Sawińskiego z Łabiszyna (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>)

Fig 5. Forest plough constructed by Maksymilian Sawiński from Łabiszyn (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>)

Ryc. 6. Katalog fabryki Hipolita Cegielskiego (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>)

Fig. 6. Catalogue of Hipolit Cegielski manufacture for tools and machines (<https://www.dbc.wroc.pl/dlibra>)